

Tradicijos ir sakraliosios žinijos atgaivinimas XX a. Vakaruose modernizmo ideologijos slinkčių akivaizdoje

INA KISELIOVA-EL MARASSY

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
 ina.kiseliova@gmail.com

Straipsnis skirtas tradicijos ir sakraliosios žinijos idėjų atgaivinimo problematikai XX a. Vakarų kultūros ir mąstymo tradicijoje. Joje šis siekis ryškėja dar XIX a. antroje pusėje, sulig sparčia technine revoliucija, religijos krize, vulgarus materializmo įsigalėjimu ir dvasinio matmens nuskurdimu. Dėsningas atsakas į šią krizinę situaciją buvo įvairiose humanistikos srityse plačiai išsiskleidusi XIX–XX a. intelektualinė srovė – *tradicionalizmas*. Straipsnyje glaustai aptariamos sociokultūrinės tradicionalizmo ištakos, pagrindiniai pasaulėžiūriniai ir idėjiniai principai bei iškilusių šio sąjūdžio asmenybių René Guénono, Frithjofa Schuono, Seyyedo Hosseino Nasro ir lietuvių mąstytojo Algio Uždavinio tradicionalistinės nuostatos, nūdienos pasaulyje įgaunančios ypatingą aktualumą. Tradicionalistų sąjūdyje iškilusių įtakingiausių mąstytojų idėjų ir konceptų gvildinimas šiandien išnyra daugelyje solidžių kultūrologijos, estetikos, menotyros, ezoterizmo bei religijotyros leidinių. Kita vertus, sparčiai aktualėjanti antropoceno, antropodicejos problematika, aštrėjanti *sacrum* ir *profanum* konfrontacija, totalinė kultūros bei socialinio gyvenimo sričių komercializacija liudija, kad tradicionalistų siūlyti žmonijos gelbėjimosi iš pasaulio desakralizacijos bei ekologinės krizės būdai taip ir liko akademinio mokslo paraštėse. Atogrąža į esmines šio sąjūdžio atstovų idėjas, jas veikusių kultūrinių ir civilizacinių kontekstų permąstymas bei darsyk suaktualintas transcendentinio matmens nykimo sukeltas chaosas – tai dar vienas mėginimas naujai pervertinti tradicionalistų idėjinį palikimą ir ezoterinio dėmens svarbą.

Esminiai žodžiai: tradicionalizmas, tradicionalistų sąjūdis, komparatyvistinė kultūrologija ir filosofija, sakralioji tradicija, René Guénonas, Frithjofas Schuonas, Seyyedas Hosseinas Nasras, Algis Uždavinsys.

Ezoterizmo pamatas rytinėse Viduržemio jūros pakrantėse buvo klojamas dar pirmaisiais mūsų eros amžiais, kai Graikijos, Egipto ir Persijos kultūrinė sankloda sąlygojo pirmųjų mistinių mokymų – hermetizmo, gnosticizmo ir neoplatonizmo – apraiškas, deklaruojančias dieviškąją žmogaus sielos kilmę ir prigimtinių jos siekių išsivaduoti iš materialaus pasaulio kelyje į savąsias ištakas. Išminties grandis per mistines Hermio, Toto, Merkurijaus ir Idrio

figūras kerojosi per įvairius laikotarpius ir kultūras, nešdama mintį, jog tikrosios tiesos patyrimas įmanomas tik peržengus savąjį aš ir išsivadavus iš materialiujų pančių. Viduramžių alchemija, mistinės religinės srovės (Kabala, krikščioniškasis ir islamiškasis ezoterizmas) ir judėjimai (masonai, rozenkreiceriai) – visas mistines apraiškas, jų doktrinas ir ritualus, universaliai galime traktuoti kaip ezoterizmą, nes jos koncentruojasi į mistinį išgyvenimą,

slaptą žinojimą ir siekiamybę prasisverkbtį į transcendentinį pasaulį. Vertėtų pabrėžti, kad panirimas į mistines praktikas visuomet atsirasdavo iš reikiamybės išsivaduoti iš nepatogių žemiškojo pasaulio gniaužtų: religinių dogmų, nepalankių socialinių-politinių sistemų, materialiosios-žemiškosios terpės ribotumo ir individo siekio patirti aukštesnįjį intelektualųjį potyrį bei sugrįžti į pirmapradę dieviškąją pleromą. Ne išimtis buvo ir XIX a. antrosios pusės tradiconalizmas, iškėlęs ilgaamžės tradicijos ir išminties svarbą kaip priešpriešą moderniajam materializmui ir proto išaukštinimui.

Glaustai tradiconalizmas arba perenializmas gali būti apibrėžiamas kaip religijos filosofijos kryptis arba universalūs ontologiniai principai, pagal kuriuos visos pasaulio religinės tradicijos laikomos turinčiomis vieną universalią tiesą, kurios pagrindu išaugo visos religinės / ontologinės žinios ir doktrinos. Pagal šį požiūrį kiekviena didžiųjų sudėtingus laiko ir civilizacijos istorijos išbandymus patyrusių pasaulio religijų, įskaitant krikščionybę, islamą, judaizmą, hinduizmą, daoizmą, konfucianizmą, šintoizmą, sikhizmą ir budizmą, yra šios universalios tiesos interpretacija, pritaikyta konkrečios kultūros atstovų psichologiniams, intelektiniams ir socialiniams poreikiams tam tikru istoriniu laikotarpiu. Žvelgiant plačiau – tai lig šiol neištirtas įvairialypis ir platus idėjinis laukas, kuriame susilieja žymiausių XIX–XX a. mokslininkų ir eruditų išvalgos aktualiais religijos, sociologijos, filosofijos, kultūrologijos, menotyros ir kitais multikompleksinių sričių klausimais, remiantis kertine tiesa: transcendentinio dėmens gaivinimas – vienintelis būdas atstatyti sakraliąją vertikalę, kurios griūtis lemia žmonijos (savi)naiką.

Nepaisant įtakingų idėjinių refleksijų ir perdavos, pats tradiconalizmo sąjūdis ir pasaulyje, ir Lietuvoje tyrinėtas menkai. Bandymų identifikuoti perenialistų siūlomą tradicijos / sakraliosios išminties veiksnumą, kritiškai įvertinti adaptyvumą ir permąstyti galimybes iš dalies būta platesniuose kontekstuose – tiriant ezoterizmą, tradicijos sampratos daugialypiškumą, istorines dimensijas, tarpkultūrines sąveikas ir pan., o pačiam sąjūdžiui iš esmės skirtas tik vienas analitinis veikalas – birtų istoriko Marko Sedgwicko 2004 m. metais išleista knyga „Prieš šiuolaikinį pasaulį: tradiconalizmas ir slaptoji XX a. intelektinė istorija“ (*Against the Modern World: Traditionalism and the Secret Intellectual History of the Twentieth Century*). Lietuvoje tradiconalistų idėjos aptartos bei glaustai susistemintos Antano Andrijausko „Lyginamojoje civilizacijos idėjų istorijoje“, o platesniame sąjūdžio tyrinėjimų kontekste paminėtini tradiconalistų tekstų vertimai į lietuvių kalbą su aktualiomis vertėjų pastabomis (Audrius Beinorius, Algis Uždavinys, Valdas Jaskūnas). Pažymėtina, kad dauguma vertimų paskelbta paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais, o nūdien jie dūla bibliotekų lentynose ir diduma net neperkelta į jokių skaitmeninį formatą.

Nors Lietuvoje tradiconalistų sąjūdžio ideologija reflektuota mažai, tradiconalizmo idėjų recepcija ir sklaida čia neatsiejama nuo Algio Uždavinio, kurio pavardė įtraukta ir į žymiausių pasaulio tradiconalistų sąrašą.¹ Sakraliosios tradicijos suvokimui reikšmingas kritines ir tradiconalistines šio

1 Pagal pasaulinės tradiconalizmo literatūrą publikuojančios leidyklos duomenis: <http://www.worldwisdom.com/public/authors/default.aspx?Display=Authors> [žiūrėta: 2021 11 15]

autorius įžvalgas savo publikacijose glaustai aptaria Stanislovas Mostauskis².

Sakraliosios tradicijos samprata

Prieš atsigręžiant į paties sąjūdžio idėjas, neišvengiamai reikia aptarti pamatinę šio mokslinio diskurso sąvoką – „tradiciją“, čia ją suvokiant ir apibrėžiant kaip visa apimančią „sakraliąją“ ar „pirmapradę“ esmę.

Lietuvos filosofiniuose, etnologiniuose ir kultūrologiniuose kontekstuose tradicija siejama su tautos mentalitetu, įvairiais kultūros vertybių ir simbolių aspektais, etniniu savitumu, religingumu, tradicine žinija ir etika, socialiniu būviu, individualia pasaulio percepcija. „Tradicija gali būti laikoma tokiu fenomenu, kuris formuoja kiekvieno mūsų elgseną, nesvarbu, kurios kultūros ir kurio laiko žmonės būtume. Priklausymo nuo tradicijos (ar, veikiau, tradicijų) būdai, lygmenys ir intensyvumas skiriasi, tačiau visais atvejais tradicija yra šaltinis, leidžiantis mums laiką suvokti kaip socialų darinį ir veikti tame suvoktame laike kaip socialioms būtybėms“, – tradicijos sampratos kaitai skirtoje monografijoje teigia Jurga Jonutytė.³ Per tarpkultūrinę jungtis tradicija smelkiasi į atskiras tautas, sociumą ir individą, pati būdama nematoma, neakivaizdi, bet „atsispindinti dalykuose ir veiksmuose, kurie

atrodo savaime suprantami ir universalūs“⁴. Lietuvos sakraliosios tradicijos samprata glaudžiausiai susijusi su „savumo“, „dvasinės esmės“, „praamžės tradicijos“, „prigimtinės kultūros“ ir „šventumo“ idėjomis, tačiau tyrinėjimuose visas dėmesys skiriamas tautinei – lietuviškajai – terpei ir nieieškoma tradicijos ištakų ir charakteringiausių tipologinių bruožų platesniame pasauliniame kontekste.

Pasaulinė sakraliosios tradicijos samprata siejama su visomis kultūromis, ypač senosiomis civilizacijomis: Mesopotamija, Egiptu, Indija, Persija, senovės Graikija, arabų kraštais. *Theologia prisca* pradininkas Hermis Trismegistas ir „amžinoji išmintis“; Platonas ir „giliausias tikrovės pradai“ (gr. ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα) – gėrio eidos, gėrio pavidalas arba idėja, kurią autorius lygina su saule: „saulė matomiems dalykams suteikia ne tik galią būti regimiems, bet ir gimimą, augimą ir maistą. [...] Ir tie dalykai, kuriuos galima pažinti, iš gėrio gauna ne tik pažinimą, bet ir būtį“⁵. Ši pirmapradžio pagrindo idėja vėliau neoplatonikų plėtojama kaip „vienis“ (gr. τὸ ἓν), reiškiantis transcendentinę visų esybių versmę. Hinduizmas ir „amžinasis dieviškas įstatymas, darna“ (skr. *sanatana dharma*); islamas ir „vienovės“ doktrina (arab. *tawhīd*), skelbianti Dievo vienybę ir vienatiškumą, o vėliau ir arabų filosofo Ibn Arabio „būties vienovės“ (arab. *waḥdat al-wujūd*) koncepcija, pagal kurią Dievas tolygus Būčiai, visa apimančiai Tikrovei ar kitaip – Pirmapradei Esmei. Šių

2 Mostauskis, Stanislovas. „Lietuviškieji Algio Uždavinio tradicionalizmo kontekstai: istorijos ir ontologijos sampynos“, *Sovijus*, T. 1, Nr. 1, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 173–187. Mostauskis, Stanislovas. „Algio Uždavinio tradicionalizmas: ontologines konstantas gaivinanti pastanga“, *Sovijus*, T. 8, Nr. 2, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2020, p. 144–155.

3 Jonutytė, J. *Tradacijos sąvokos kaita. Monografija*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 7–8.

4 Vaitkevičienė, D. „Prigimtinės kultūros atsiradimas“. *Prigimtinės kultūros ratilai*. Daujotytė, Viktorija. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017, p. 7–12.

5 Platonas. *Valstybė*. Vilnius: Margi raštai, 2014.

teorijų pagrindu vėliau kuriasi ir tradicionalistų pasaulėvoka, istoriškai dažnai siejama su renesanso epochos Marsilijaus Fičino „Hermetinio rinkinio“ vertimu (1463) ir Agostino Steuko veikalu „De perenni philosophia“ (1540).

XX a. tradicionalistų sąjūdžio pavadinimas siejamas su lotynišku žodžiu *traditio* (lot. „perdavimas“), kuris, anot vieno žymiausių tradicionalistų ir garsiausių šio bei praeito amžiaus lyginamosios kultūrologijos, religijotyros, estetikos ir filosofijos specialistų Seyyedo Hosseino Nasro, nėra pakankamai giliai suvokiamas Vakarų pasaulyje. Jis apima ne tik religinių doktrinų perdavimą, bet ir įkūnija pažinimo, sociokultūrinio ir patyriminio paveldo perdavos idėją. Dauguma tradicionalistų kalba apie visa apimančią ir iš Vienos Tiesos arba Amžinosios Išminties kylančios tradicijos sampratą, o kai kurie Pirmąją Tradiciją sieja su „tikrąja / archetipine religija“ – pirmąją islamu ir Korane nesiekiančiu minimu *al-din al-hanif* (*din* – liet. „religija, tradicija“, *hanif* – liet. „pirminis, pirmąsis“) – ši nuostata įtaigiai tarpsta ir A. Uždavinio tekstuose, kur kitapusių įvardijama kaip „archetipinis Koranas“ ir „ontologinė šerdis“.

Taigi ilgus amžius egzistavusi tradicija, kaip reikiamybė, į kurią reikią atsigręžti, ryškius teorinius kontūrus įgauna tik sankirtoje su Apšvieta ir, atitinkamai, modernizmu: desakralizacija, nihilizmu ir dvasiniu Vakarų nuosmukiu. Taikliai šios reikiamybės iškilimo prielaidas savo veikalė „Žinojimas ir šventumas“ (*Knowlegde and the Sacred*, 1981) apibrėžia S. H. Nasras: „Ikimodernistinis žmogus buvo pernelyg giliai pasinėręs į tradicijos sukurtą pasaulį, kad jaustų būtinybę išskirtinai šią sampratą

apibrėžti. Jis buvo it maža žuvelė, kuri, anot sufijų palyginimo, vieną dieną paprašė savo motinos papasakoti apie vandenį, apie kurį ji tiek daug girdėjo, tačiau kurio pati niekada nematė ir kurio niekas jai aiškiai nebuvo apibūdinęs. Motina atsakė, jog ji mielai jai apibūdintų vandenį, tačiau pirmiausia reikia atrasti kažką kitą nei vanduo. Analogiškai normalios visuomenės gyvenimo pasaulyje, taip intensyviai prisodrintame to, ką mes dabar vadiname tradicija, jo neturėjo jokio supratimo apie tradicijos, kurios apibrėžimas ir apibūdinimas toks svarbus moderniam pasauliui, reikšmę. Jos turėjo apreiškimus, išmintį, sakralumą, taipogi buvo patyrę savo civilizacijos ir kultūros dekadanso periodus, tačiau dar niekad nebuvo matę taip totaliai sekuliarizuoto ir antitradicinio pasaulio, kuriam tiesiog būtini tradicijos apibrėžimai ir formuluotės.“⁶

Pamatinės idėjos

XIX–XX a., tebevyraujant Apšvietos skelbiamoms sekuliarizacijos, racionalizmo, mechanizacijos, materializmo ir scientizmo idėjoms, kaip atsakas ima kurtis įvairūs ezoteriniai sąjūdžiai, raginantys atsigręžti į universalią išmintį ir tradiciją. Šiame kontekste iškyla ir tradicionalistai, tvirtinantys Praamžės Išminties (lot. *Sophia Perennis*) ir tradicinių vertybių atgaivinimo būtinybę. Šio sąjūdžio atstovai šiuolaikinį „infernalų“ pasaulį ir *Kalijuga* amžių niekina dėl materialių vertybių kulto bei siekia prikelti tūkstantmetę tradiciją, pabrėždami simbo-

6 Nasr, S. H. „Kas yra tradicija“ [S. H. Nasr, *Knowledge and the Sacred. The Gifford lectures*, Crossroad, New York, 1981], *Liaudies kultūra*, 1995, Nr 5. Iš anglų kalbos vertė Audrius Beinorius.

lizmo, tradicinės žinijos, etikos, metafizikos ir dvasingumo svarbą, nes būtent sakralioji vertikalė nulemia ir socialinių santykių raidą. Naikinant tradiciją, yra socialinė sistema, etinės vertybės, o kultūra, prarasdama sakralumą, transliuoja savinaiką, degradaciją ir didina entropiją. Tradicionalistai teigia, kad sakraliosios vertikalės irimo sąlygota (postmodernistinė) anarchija neįveikiama be atogrąžos į sakralųjų kultūros matmenį.

Perennialistai kritikuoja profanišką pasaulėvoką ir nusivylę sumaterialėjusius Vakarų civilizacijos diegiamomis vertybėmis pamatinių tiesų ir autentiškų stabilių vertybių sistemų ieško senuosiuose – „tikruosiuose“ Rytų tikėjimuose, praeities civilizacijų *sacrum*, gyvojoje islamo tradicijoje, misticizme bei jo praktikose ir taip kuria naujovišką amžinosios tradicijos recepciją arba šiuolaikinį jos konstruktą. Iš čia išplaukia radikalios civilizacinės tradicionalistų nuostatos dichotomija: Rytų „sakralumas“ versus Vakarų dvasinė degradacija. Tradicionalizmo idėjoms artimi ir dabartinėje humanistikoje išryškėję naujieji ontologiniai posūkiai: grįžimas į *sacrum*, išsivadavimas iš antropoceno bei daugybės kitų šiuolaikiybės grėsmių, kurias skirtingomis formomis įžvelgė visi žymiausi tradicionalistai: René Guénonas, Frithjofas Schuonas, Titus Burckhardtas, Martinas Lingsas, Ananda Coomaraswamis, jau minėtasis S. H. Nasras, Lietuvoje – Algis Uždavynis ir dar daug kitų pasaulinio garso mąstytojų.

Pagrindinių idėjų sklaida žymiausiuose veikaluose

Pagrindinės tradicionalistų sąjūdžio idėjos neatsiejamos nuo sakraliosios tradicijos

ir transcendentinio vienatiško religijos, išminties ir žinijos prado, tad idėjinį branduolį geriausiai atspindi būtent šių sąvokų aspektu aktualiausi tradicionalistų veikalai, nušviečiantys tradicinės pasaulėvokos nyksmo nulemtą krizę ir raginantys gaivinti pamatines religines, ontologines, kosmologines ir ezoterines konstantas.

René Guénono „Šiuolaikinio pasaulio krizė“ (*La Crise du monde moderne*, 1927) – tai vienas iš pirmųjų pasipriešinimų visoms moderniojo mentaliteto apraiškoms, atveriantis vakarietiškosios modernybės piktžaides: sakralumo praradimą, dvasinį nuosmukį, profanišką metafizikos ir tradicijos supaprastinimą, besaikį individualizmą ir socialinį chaosą. Autorius taikliai pastebi, kad vienas išskirtiniausių nūdienos pasaulio būseną charakterizuojančių bruožų yra *gilus lūžis* tarp Rytų ir Vakarų civilizacijų erdvių. Jis natūraliai išryškėjo istoriniame raidos procese, kuriame visuomet gyvavo daug skirtingų civilizacijų, kurių kiekviena vystėsi savitai. „Tačiau,“ – rašo jis, – „skirtybė dar nėra priešybė, ir itin skirtingų formų civilizacijos gali būti lygiavertės, jei grindžiamos tais pačiais pamatiniais principais, kurių išorines apraiškas lemia tik skirtingos aplinkybės. Šitai pasakytina apie visas civilizacijas, kurias galime vadinti normaliomis arba tradicinėmis; tarp jų nėra jokios esminės prieštaros, o visi nukrypimai, – jei jų yra, – tik paviršiniai ir neesminiai. Kita vertus, jokio viršesnio principo nepripažįstanti, vien principų neigimu paremta civilizacija savaime pašalina bet kokią galimybę suprasti kitas civilizacijas, nes tikrai gilus ir veiksmingas savitarpio supratimas gaunamas tik iš aukščiau, t. y. iš to veiksnio, kurio šiai nenormaliai ir iškrypusiai civilizacijai

stinga. Tad nūdienos pasaulyje turime visas civilizacijas, išsaugojusias ištikimybę tradicinei mąstysenai, o tokios yra Rytų civilizacijos, ir tikrai antitradicinę civilizaciją, kokia yra šiuolaikinė Vakarų civilizacija.⁷

Vadinasi, atgaivinti tradicinę Vakarų mąstyseną ir pasaulėjautą įmanoma tik panaikinus Vakaruose išsiskleidusią priešpriešą Rytams, kurią R. Guénonas traktuoja kaip „vakarietišką iškrypimą“ iš magistralinės civilizacijos raidos tendencijos. Jis teigia, jog: „Grįžimas prie tradicijos galėtų būti savitarpio supratimas su Rytais, kuris iškart įmanomas tarp visų analogiškus ar vienodus elementus turinčių civilizacijų [...] Tikras tradicinis požiūris visad ir visur yra iš esmės toks pats, ir nesvarbu, kokią formą įgautų; skirtingos formos, nulemtos skirtingų mąstysenų ir skirtingų laiko bei vietos aplinkybių, tėra tos pačios tiesos apraiškos. Bet šią vidinę vienovę, slypinčią po įvairovės regimybe, gali įsisąmoninti tik tas, kuris įstengia pažvelgti grynojo intelekto požiūriu.“⁸

Sakralumo, tradicijos sureikšminimas buvo intelektualinis autoriaus atsakas į to meto šiuolaikiybę, bet Vakarų civilizacijos raida tik parodė, kad aštrios autoriaus įžvalgos pasitvirtino su kaupu ir įgavo naujų atspalvių postmodernizmo, antropoceno ir antropodicijos kontekste. Nuogaštavimai, įvardyti dar tik įsibėgėjant XX a., peržengus naujo šimtmečio slenkstį sužibėjo naujais kultūrologiniais potėpiais ir rėžiais: nuo Vakarų prasidėjusi modernizmo banga jau skverbiasi į Rytų pasaulį ir kelia grėsmę šventai saugotai tradicijai ir autentiškai religijos bei kultūros raiškai.

7 Guénon, René. *La Crise du monde moderne*. Paris: Gallimard, 2013, p. 29.

8 Guénon, R., ten pat, p. 39.

Frithjofas Schuonas veikale „Transcendentinė religijų vienovė“ (*De l'unité transcendante des religions*, 1948) teigia, jog mūsų išeities taškas – pripažinti, kad egzistuoja įvairios religijos, kurios viena kitą išstumia. Tai gali reikšti, kad viena religija yra teisinga, o visos kitos – klaidingos; taip pat tai gali reikšti, kad visos jos yra klaidingos. Iš tikrųjų tai reiškia, kad visos jos yra teisingos ne savo dogmatiniu išskirtinumu, bet vieninga vidine reikšme, kuri sutampa su grynąja metafizika arba, kitaip tariant, su (*philo*)*sophia perennis*. Nenuostabu, kad šis išskirtinis mąstytojas tapo vienu iš iškiliausių ir įtakingiausių perenializmo atstovų ir dvasinių vadų – šioje knygoje deklaruojamą religijų vienovę atspindėjo ir paties F. Schuono gyvenimas: hinduizmo principais grįsta metafizika, sufizmo praktikavimas ir dvasinė lyderystė (*Tarīqa Maryamiyya*)⁹, ypatingas ryšys su Amerikos indėnais. Aštriai kritikuodamas šiuolaikinį pasaulį ir remdamasis hinduizmo, neoplatonizmo ir sufizmo doktrinomis ir idėjomis, jis tvirtina esant „Praamžę Religiją“ (*Religio Perennis*) ir „Praamžę Išmintį“ (*Sophia Perennis*), kaip antlaikišką sakralųjį pasaulio ir žmonijos pamatą.

Seyyedo Hosseino Nasro teigimu, pasaulį reikia regėti dvasingosiomis akimis. Tai sakralusis matmuo, kurį savo dar 1968 m. išleistame veikale „Žmogus ir gamta: dvasinė šiuolaikinio žmogaus krizė“ (*Man and Nature: The Spiritual Crisis in Modern Man*) pabrėžė S. H. Nasras.

Modernizacija, industrializacija, konceptualizacija ir simbolistinės dvasios praradimas, proto išaukštinimas, jo atskyrimas nuo autentiškų pažinimo šaltinių ir dvasinio

9 Žymioji F. Schuono įkurta sufijų brolija.

matmens nuskurdimas lėmė šiandienį harmonijos tarp žmogaus ir gamtos nyksmą. Prarastas gebėjimas suvokti gamtą kaip dvasingą kosmosą, transliuojantį žmogui jo paties prasnę, pamiršta metafizinė gamtos dimensija ir beatodairiškas gamtos teisių nepaisymas sąlygoja drastišką žmonijos savinaiką.

„Siekiant neutralizuoti šiuolaikinio mokslo taikomųjų programų sukeltą chaosą, reikia gaivinti intelektualinėmis ir metafizinėmis doktrinomis grįstą dvasinę gamtos sampratą, kurią lig šiol saugoja Rytų tradicijos, o ypač – dvasingasis islamo sufizmas“¹⁰, – teigia iš Irano kilęs profesorius. Žymiausiuose jo veikaluose „Žmogus ir gamta: dvasinė šiuolaikinio žmogaus krizė“ bei „Žinojimas ir šventumas“ akcentuojama būtinybė atsigręžti į sakralųjį Rytų paveldą. Operuodamas neaprepiama tarpkultūrine ir tarpcivilizacine medžiaga, S. H. Nasras atskleidžia opiausias modernios visuomenės problemas ir analizuoja jų priežastis: be kiekvienai kultūrai būdingos tradicijos, kaip transcendentinės doktrinos, taikymo kasdienybėje ir be jos suvokimo kaip visa apimančios ir esančios kiekvienoje materijoje, žmonija eina viena – savidestrukcijos – kryptimi, tad atsigręžimas į sakraliąją dimensiją išsaugojusį Rytų pasaulį galėtų būti viena iš išečių.

Neįgyvendintų teorijų permąstymo vizija

Nenuostabu, kad ši perenialistų iškelta „idealaus“ pasaulio idėja ir „pernelyg“ su-reikšmintą tolimesnę Rytų pasaulio pusę daug kam atrodė tarsi mirasas ar iliuzija. Evo-liucijos, progreso, istorizmo ir apskritai –

XX a. naujybės kontekste visas civilizacijas kildinti iš vienos kvaziesminės Tiesos ir senosiomis vertybėmis grįsti naująjį pasaulį rodytųsi neadekvatu ir beprasmiška, nes archetipinė archajinė tradicija negali atgimti visai kitame laikmetyje ir naujose civilizacinėse sąlygose. Senųjų tradicijų atgaivinimo naujajame kontekste problematiką savo veikale „Tradicijos išradimas“ (*The Invention of Tradition*, 1983) išsamiai analizavo ir žymusis britų istorikas Erikas Hobsbawmas, teigdamas, kad senosios tradicijos perkėlimas į naujuosius laikus labiau primena savotišką istorijos interpretaciją, siekiant sustiprinti romantinius žmogiškosios būties idealus. Ar įmanoma naujame laikotarpyje pritaikyti visą archajinį instrumentarijų ir jo netransformuojant perkelti į šiuolaikinę plotmę? Kad ir kiek šiuolaikinės nacijos tvirtintų savo archajišką kilmę, jų archajiškumas nūdienos kontekste neišvengiamai tampa modifikuotas.¹¹

Pamatinės tiesos / sakralumo nostalgija ir paieškos inspiruoja esminę tradicionalizmo problemą ir paradoksą: kiek lieka archetipinės tradicijos bandant ją įgyvinti naujame amžiaus, visuomenės ir kultūros lauke ir ar tradicionalistų aukštinamos amžinosios, universalsios tradicijos ir tiesos nėra tik neoromantiška senųjų archetipų rekonstrukcija, (ne)pasiduodanti praktiniam pritaikymui? Dėl refleksijos ir tyrinėjimų stokos į šį klausimą kol kas sunku atsakyti, kaip ir nustatyti, kodėl šio sąjūdžio idėjos liko tik teoriniame lygmenyje. Bet galima daryti prielaidą, kad tradicionalistų siekis atgaivinti sakraliąją tradiciją ir vertybes stringa

10 Nasr, S. H. *Man and Nature: The Spiritual Crisis in Modern Man*. London: Unwin Paperbacks, 1990. p. 106.

11 Hobsbawm, E., Ranger. T. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, p. 14.

teorinėse apeliacijose, nes yra grindžiamas polemika ir praeities romantizavimu, igno-ruojant šiuolaikybės pranašumus, religijos socialinę-antropologinę dimensiją, religines-kultūrinės perspektyvas, religijų raidos istorizmą, galiausiai nepateikiant veiksmingų spendimų.

Minėtasis tradicionalistinės doktrinos pradininkas R. Guénonas, analizuodamas Vakarų civilizacijos krizės refleksijas dar prieš šimtmetį pabrėžė, kad žmonija nebe-neigia šios krizės egzistavimo fakto ir teigė: „Galima tik pasidžiaugti tokia padėtimi, nes jau pats krizės egzistavimo pripažinimas yra labai geras ženklas – paskutinis šviesos blyksnis šiuolaikinio chaoso bedugnėje. Tikėjimas „pažanga“, dar neseniai buvęs neliečiama ir neginčijama dogma, nustoja būti absoliutus ir visuotinis. Vis daugiau žmonių suvokia (nors kartais gana miglotai), kad Vakarų civilizacija negali vystytis be galo viena ir ta pačia kryptimi, ir kad tam tikru momentu ji pasieks ribą, kurioje sustos ir tikriausiai visiškai išnyks dėl baisaus kataklizmo.“¹²

Dabar, šiai krizei akivaizdžiai pasiekus visiškai naujus egzistencinius mastus, tradicionalistų idėjos gali būti įgyvendintos tik ieškant kompromiso: atmetus absoliutų šiuolaikybės demonizavimą, atsižvelgiant į jos pranašumus bei laikantis nuostatos, jog sakralumo pajutimas nenugręžia žmogaus nuo *tempus novum*, bet toliau nuo jo grėsmių: materializmo, primityvizmo, sekuliarizacijos ir atoskyros nuo transcendencijos. Tam reikalinga gili kritinė tradicionalizmo idėjų analizė, nes šiam milžinišką intelektualinį paveldą palikusiam sąjūdžiui kol kas skirtas tik vienas, jau minėtas istorinis-analitinis

M. Sedgwicko darbas. Nepaisant neabejotinos šio veikalo vertės ir reikšmės tradicio-nalizmo tyrinėjimams, įvairialypis ir gausus sąjūdžio idėjinis, kultūrinis ir intelektualinis palikimas nusipelno atskirų skyrių bibliote-kose, tad reikia tikėtis, kad ilgainiui tinkamo dėmesio Lietuvoje bei pasaulyje sulauks ir pamažu atgimstantys A. Uždavinio darbai. „Viena vertus, Uždavinys reikalavo grąžinti visose praeities civilizacijose dominavusius religinius pasaulėvaizdžius, nepaisant atskirų istorijos epizodų, maištavusių prieš pastaruosius. Kita vertus, jis reikalavo aktualinti ne konkretų pasaulėvaizdį, juolab ne konkretaus istorinio etapo pavidalus, bet visus juos vienijančias ontologines prielaidas. Kokiū būdu jos turėtų įgyti nūdienos Vakarams aktualius žinijos pavidalus, mokslininkas tikslaus atsakymo nedavė. Tačiau pripažinkime, Uždavinio puoselėta tiriamoji pastanga tam tikra prasme yra vienas galimų atsakymų“¹³.

Išvados

Nūdien materializmui, totaliniam kultūros vertybių ir simbolių suprekinimui bei racionalaus proto aukštinimui pasiekus kulminaciją, dažnai pamirštama, kad tarpinėse šio proceso stadijose susiformavusios nuostatos nėra autentiškos ir anaipol nesisieja su gyvybingumą prarandančiomis tūkstantmečiais visuose didžiuosiuose civilizaciniuose pasauliuose viešpatavusiomis tradicinės religijos ir kultūros formomis. Diduma šiuolaikybės *homo novus* nebeįžvelgia takoskyros tarp autentiškos religijos

12 Guénon R., ten pat, p. 6.

13 Mostauskis, S. „Algio Uždavinio tradicionalizmas: ontologines konstantas gaivinanti pastanga“, *Sovijus*, T. 8, Nr. 2, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2020, p. 145.

ir ateistinių bei materialistinių jos raiškos formų, vulgariausias postmodernistinės kultūros formas tiesiogiai nekritiškai priima kaip natūralų žmonijos evoliucijos etapą, dažniausiai nebesuvokia esminės skirties tarp *sacrum* ir *profanum*, autentiškos kultūrinės vertybės ir simuliakro. Todėl dabar, kaip niekad anksčiau iškyla aktuali būtinybė naujai perinterpretuoti gyvybingumo nepradusias tradicionalistų idėjas, dar XIX a. ženklusias intelektualinės kovos pradžią su Vakarų pasaulį išstikusia dekadentine kultūra ir dvasinių vertybių krize, reikalaujant atkurti sakraliąją vertikale ir modernizmo ideologijos numenkintą tradicionalistinį pasaulėvaizdį bei savivoką.

Ši krizė postmoderniame metacivilizacinės kultūros pasaulyje ne tik objektyviai egzistuoja, bet ir reiškiasi įvairiais destruktiviais pavidalais, tad ilgus dešimtmečius akademinėse marginalijose buvusios tradicionalistų sąjūdžio idėjos prašosi atgaivintos naujomis, aktualesnėmis, su antropoceno ir dvasinės krizės problemomis tiesiogiai susijusiomis išvalgomis. Teoriniame lygmenyje likę tradicionalistų siūlyti „pasaulio gelbėjimo“ būdai, permąstyti naujai ir pritaikyti dabartinio amžiaus, visuomenės ir kultūros kontekste, galėtų būti viena iš išiečių siekiant sugrąžinti *Satjajuga* dvasią, kitaip tariant – atgaivinus joje susiklosčiusią tūkstantmetę tradiciją kaip kertinę dvasingumo ašį.

Literatūra ir šaltiniai

- Andrijauskas, Antanas. *Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija*. Vilniaus Dailės akademijos leidykla, 2001.
- Daujotytė, Viktorija. *Prigimtinės kultūros ratilai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017.
- Ernst, Carl W. „Traditionism, the Perennial Philosophy and Islamic studies“, *MESA Bulletin*, Nr. 28, 1994: 176–180.
- Guénon, René. *La Crise du monde moderne*. Paris: Gallimard, 2013.
- Guénon, René. *Le règne de la quantité et les signes des temps*. Paris: Gallimard, 1945.
- Hobsbawm, E., Ranger. *T. The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Jonutytė, Jurga. *Tradicijos sąvokos kaita. Monografija*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
- Legenhausen, Hajj Muhammad. *Why I Am Not a Traditionalist*, 2002. Prieiga per internetą https://english.religion.info/wp-content/uploads/2016/08/2002_legenhausen.pdf [žiūrėta 2021 11 13].
- Mostauskis, Stanislovas. „Algio Uždavinio tradicionalizmas: ontologines konstantas gaivinanti pastanga“, *Sovijus*, T. 8, Nr. 2, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2020, p. 144–155.
- Mostauskis, Stanislovas. „Lietuviškieji Algio Uždavinio tradicionalizmo kontekstai: istorijos ir ontologijos sampynos“, *Sovijus*, T. 1, Nr. 1, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 173–187.
- Nasr, Seyyed H. *Knowledge and the Sacred*. Albany: State University of New York Press, 1989.
- Nasr, Seyyed H. *Man and Nature: The Spiritual Crisis in Modern Man*. London: Unwin Paperbacks, 1990.
- Schuon, Frithjof. *Spiritual Perspectives and Human Facts*. Bloomington: World Wisdom, 2007.
- Schuon, Frithjof. *The Transcendent Unity of Religions*. London: Faber & Faber, 1953.
- Schuon, Frithjof (Фришьоф Шуон). *Избранные сочинения*. Kaunas: Балтийос арас, 1996.
- Sedgwick, Mark. *Against the Modern World: Traditionalism and the Secret Intellectual History of the Twentieth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Uždavinys, Algis. *Filosofija ir teurgija vėlyvojoje antikoje*. Vilnius: Sophia, 2016.
- Uždavinys, Algis. „Proto sutemos ir postmodernizmo kultas“, *Kūrybinė vaizduotė. Dailės kritika ir publicistika*. Žukauskienė, Odeta ir Gaižutytė-Filipavičienė, Žilvinė (sud.). Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013.
- Uždavinys, Algis. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*. Vilnius: Sophia, 2006.